

door de keuze van deze episode in een boeiend daglicht geplaatst. Immers, wat beoogde Maerlant met deze toevoeging? — een vraag die trouwens ook door de ingevoegde Heraclius-passage wordt opgeroepen, omdat daarin de alom vereerde apostel Jacobus Maior aan ketterse inzichten wordt gekoppeld.

Een tweede opmerking is meer conceptueel van aard. Aan het eind van haar betoog (230-231) meldt Berendrecht dat Maerlant het Latijnse *integumentum* gelijkstelde aan 'boerde', wat in haar ogen veelzeggend is, al is de aanduiding niet zo makkelijk plaatsbaar. Zonder dat ik wil beweren tot een duidelijke oplossing te komen, meen ik dat het raadzaam zou zijn geweest deze aanhaling in verband te brengen met de beide passages over 'boerden' en 'borderere' (broddelaars), waarin Maerlant de onbetrouwbare schrijvers van de leugenachtige Karelromans aan de kaak stelde. Maerlant plaatst deze verzuchtingen in het inleidende hoofdstuk van zijn verhaal over Karel de Grote en gaat er wat nader op in meteen nadat hij Vincentius' weergave van de zogeheten *Kroniek van Turpijn* had opgelepeld (*Spiegel historiael*, IV.i.I. 39-57; IV.i.XXIX).

De door Berendrecht aangeduide plaats (*Spiegel historiael*, I.vii.III) betreft de weergave van een door de vroeg-christelijke auteur Hegesippus geschreven heidens wonderverhaal met een moralistische boodschap. Van die moraal was het verhaal als het ware het 'omhulsel', het *integumentum*, in Maerlants woorden dus 'boerde', maar werd desalniettemin door de ook in Maerlants ogen heilige Hegesippus 'vor waerheit' aangereikt. Deze context levert meteen het probleem van interpretatie van het woord 'boerde', want met die eerder aangehaalde 'boerden' en 'borderers' worden volkomen andersoortige zaken bedoeld, namelijk fantasieverhalen, verteld door schrijvers die beter moesten weten.

Voor Maerlant stonden in het laatste geval zowel verhaal als auteur in een kwaad daglicht, wat bij de heilige Hegesippus toch niet het geval lijkt te zijn. Of moeten wij Maerlants woorden zo verstaan dat de overigens betrouwbare Hegesippus zich met zijn wonderverhaal op de een of andere manier om de tuin heeft laten leiden? Maar door wie, en waarom? Dat lijkt me nauwelijks aanvaardbaar, zodat het de moeite loont dit nog eens nader te (laten) beschouwen.

Zo blijven er opmerkingen en kanttekeningen mogelijk die echter niets afdoen aan het kaliber van dit proefschrift. De schrijfster heeft nu eenmaal keuzes moeten maken. De constatering dat daarbij soms wat buiten boord is gevallen dat bij nader inzien eigenlijk heel karakteristiek blijkt te zijn, kan en zal alleen maar leiden tot verdergaande studie van Maerlants in vele opzichten gigantische oeuvre.

J. van Herwaarden

S. Dauchy, *De processen in beroep uit Vlaanderen bij het parlement van Parijs (1320-1521). Een rechtshistorisch onderzoek naar de wording van staat en soevereiniteit in de Bourgondisch-Habsburgse periode* (Dissertatie Gent 1991, Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren LVII-cliv; Brussel: Paleis der academiën, 1995, 328 blz., ISBN 90 6569 623 7).

Het proces van staats- en natievorming in Noordwest-Europa is een fascinerend schouwspel. De machtsontplooiing der monarchen, het schragen van hun binnenlandse positie tegenover rijksgroten en autonome wereldlijke en geestelijke instellingen en corpora, het afbakenen van hun 'gebied' tegenover aanpalende rivalen — al deze processen werden gedictieerd door diplomatiek vernuft, effectief wapengeweld en politieke theorie. De traditionele vazallitische verhoudingen bepaalden nog eeuwenlang de wederzijdse invloedssferen. Het toverconcept dat de

speelruimte ging beperken was dat van 'soevereiniteit'. Volgens het pretentieuze adagium *rex Franciae imperator in regno suo* kon de Franse koning zich aan de leenband met de Duitse keizer onttrekken. Op hun beurt ontmoetten de Franse koningen naar autonomie strevende concurrenten: de graven van Vlaanderen en de Bourgondische hertogen.

Krachtens het verdrag van Pontoise (1312) werden de kasselrijen Rijsel, Dowai en Orchies bij het domein van de Franse koning gevoegd. Daarmee legde die vorst een effectieve claim op de soevereiniteit van alvast een deel van Vlaanderen-Gallicant. Nog eeuwen lang zouden de Franse monarchen annexatie van Vlaanderen hardnekkig nastreven — met stapsgewijs succes. Een van de middelen waarmee na 1312 werd geprobeerd Vlaanderen vreedzaam in te palmen was het doorvoeren van centrale, koninklijke instituties. De vorst stelde zijn parlement van Parijs als beroepsinstantie open voor alle onderdanen van zijn vazal, de graaf van Vlaanderen. De vonnissen geveld door de rechters in dat parlement, in zaken — in beroep of in eerste aanleg — afkomstig van de Raad van Vlaanderen, zijn overgeleverd sinds 1320. Van Caenegem heeft ze uitgegeven.

Diens leerling Dauchy heeft zich afgevraagd of uit die Franse rechterlijke bemoeienis het soevereiniteitsstreven der koningen is af te lezen. Werden rechtsgedingen als instrument voor machtsuitbreiding aangegrepen? Dauchy heeft zich echter niet tot de sententieregisters beperkt maar is nagegaan welke geschillen naar Parijs zijn gebracht. Door ijverig speurwerk in vele stedelijke, heerlijke en kerkelijke archieven heeft hij geprobeerd ook procesdossiers te reconstrueren van zaken die niet tot een eindvonnis in Parijs geraakten. Zijn uitgesproken doel was 'de gereconstrueerde procesdossiers van het parlement van Parijs te doorlichten op zoek naar indicaties over de gerechtelijke conflictstof die het Bourgondisch-Habsburgs staatsvormingsproces heeft doen oplaaien en naar de (al dan niet bewust) politieke stellingname van het soeverein beroepshof' (12). De schrijver maakt diverse methodische voorbehouden en verstandige observaties ten aanzien van de toch nog beperkte zeggingskracht van zijn wel 1560 'zaken'. Hij benadrukt tegenover de onontkoombare incompleetheid echter de representativiteit van zijn materiaal.

Dauchy benadert de processen niet privaatrechtelijk maar wil de 'litigiositeit' in oorzakelijk verband brengen met publiekrechtelijke en politieke ontwikkelingen. De auteur komt tot de opmerkelijke conclusie dat het Franse parlement heel vaak vonnissen in beroep van de Raad van Vlaanderen bevestigde. Men was er in Parijs op uit om de Vlaamse rechtssubjecten zo veel mogelijk de indruk te geven dat hun zaken op billijke, rechtvaardige wijze werden beoordeeld. Er waren echter perioden dat de auteur meent te kunnen constateren dat de politieke situatie — en de aard van het geschil of de kwaliteit der procederende partijen natuurlijk — er aanleiding toe zal zijn geweest dat het parlement tot een kennelijk politiek bepaalde uitspraak kwam. Immers, onder de Bourgondiërs, die zelf naar de koningskroon streefden, kon het parlement meespelen in het krachtenveld waar hertogelijke (*in casu* grafelijke) centralisatiepolitiek in Vlaanderen botste met lokaal en regionaal streven de traditionele autonomie te behouden.

Dauchy maakt aannemelijk dat het Bourgondisch-Habsburgse streven naar het losweken van Vlaanderen uit de leenverhouding met Frankrijk ook van de Parijse rechters soms een zichtbare reactie uitlokte. Het in 1473 in Mechelen gevestigde Bourgondische 'parlement' (na 1477 weer Grote Raad) was een wel heel expliciete uitdaging aan het Franse adres. Helder zet Dauchy de aanloop tot de formele beëindiging van de Vlaamse beroepen op Parijs uiteen.

De auteur overdrijft de waarde van de resultaten van zijn arbeidsintensieve methode gelukkig niet. Toch mogen we hem nageven dat hij een originele en voorbeeldige aanpak heeft gekozen die navolging verdient. Het belang van de rechtshistorische aanpak (in *casu* gebaseerd op seriële rechtspraak) voor de algemene geschiedenis heeft hij meesterlijk aangetoond. Men zou zich slechts een soepeler taalgebruik hebben gewenst. Een register van plaats- en persoonsna-

men maakt het boek verder toegankelijk. Toch is ook een index van zaken nodig. Wie bijvoorbeeld het thema 'evocatie' door deze twee eeuwen wil volgen, staat voor een lastige opgave.

A. H. Huussen jr.

P. Obbema, *De Middeleeuwen in handen. Over de boekcultuur in de late Middeleeuwen* (Hilversum: Verloren, 1996, 203 blz., f49,-, ISBN 90 6550 277 7).

De laatste jaren is er een duidelijke toename van belangstelling voor oude handschriften te zien. Musea maken van deze hernieuwde interesse dankbaar gebruik door tentoonstellingen te organiseren. Het Museum Catharijneconvent in Utrecht gaf een cd-rom uit met de inhoudelijke en grafische weergave van het Utrechts psalter. Ook verschijnen er weer veel boeken over dit onderwerp. Frits van Oostrom won zelfs de AKO-literatuurprijs voor zijn biografie over Jacob van Maerlant. Oude handschriften zijn duidelijk 'in'.

Dit maakt de auteur van dit boek ook duidelijk in zijn inleiding. Het grote publiek voelt, volgens hem, vooral de historische sensatie als het zo'n oud handschrift te zien krijgt. De lezer komt er bijvoorbeeld achter dat ook koningen hebben moeten leren lezen. Aan de samenhang van de stukken binnen de tentoonstelling wordt meestal voorbijgegaan. In deze bundel wil de auteur die samenhang laten zien. De vraag is echter of dat in deze vorm wel kan. Het is immers een verzameling van artikelen van zijn hand, eerder verschenen in de periode 1972-1995. Bovendien is de bundel uitgegeven bij zijn afscheid als conservator van de westerse handschriften aan de Universiteitsbibliotheek Leiden en dus bedoeld voor de meer ingewijden. De auteur hinkt in deze publicatie dus steeds op twee gedachten. Enerzijds heeft hij de artikelen geredigeerd om ze ook begrijpelijk voor het grote publiek te maken en verklaart hij het vakjargon tot een minimum te hebben willen beperken. Anderzijds heeft hij de literatuurlijsten bijgewerkt tot de huidige stand van de wetenschap. De meeste artikelen uit de bundel verschenen immers al in de jaren zeventig. In de laatste drie artikelen wil hij bovendien zijn vakbroeders ertoe aanzetten om op een andere manier naar sommige bronnen te kijken.

Deze ambivalentie vindt men ook terug in de indeling van de bundel. In de inleiding wordt de samenhang tussen de verschillende artikelen uit de doeken gedaan. Die is een beetje gekunsteld, omdat er juist van een samenvoeging van oudere artikelen is uitgegaan. Redigeren helpt in dat geval niet. De auteur had beter een geheel nieuwe tekst kunnen schrijven. In het eerste artikel, waarin de wereld van het geschreven boek in de Nederlanden in de vijftiende eeuw wordt beschreven, staan al enkele thema's aangegeven. Deze komen in de andere artikelen naar voren en hadden beter in hun samenhang beschreven kunnen worden. Zo werden de meeste handschriften die in deze bundel worden beschreven, geproduceerd in kloosters waar de Moderne Devotie opgang maakte. Deze stroming met haar voorganger Geert Grote zorgde in de veertiende eeuw voor een nieuwe stimulans van het religieuze leven. De achtergronden van deze beweging worden in deze bundel niet aangeduid.

Een andere omwenteling in de veertiende en vijftiende eeuw was de uitvinding van de boekdrukkunst. Vele oude handschriften gingen toen verloren, maar pas nadat ze als voorbeelden waren gebruikt voor de eerste gedrukte boeken. Dit spanningsveld tussen oude en nieuwe tijden wordt slechts aangestipt in het zesde en zevende artikel over de overlevering van literaire en geestelijke handschriften in de Nederlanden. Ook de invloed van de opstand tegen Spanje op deze overlevering wordt slechts kort genoemd. Zo komt de historische context van de verscheidene oude handschriften niet tot zijn recht. Het blijft in het bekende gevoel van historische sensatie steken.